

УДК 372.873

О. І. ВОВК (канд. пед. наук, доц.)

Навчально-науковий інститут іноземних мов,
національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси

ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНО-КОГНІТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ

У статті описується модель формування комунікативно-когнітивної компетентності студентів – майбутніх філологів – в аспекті комунікативно-когнітивного підходу до навчання іноземної мови. Модель реалізує спіральний шлях пізнання, що передбачає знайомство з новим матеріалом, його первинне відтворення, активізацію знань схем і виведення нового знання, поглиблене опрацювання інформації та її використання у продуктивному мовленні. Модель ураховує також такий проміжний етап, як інкубація знань, який забезпечує їхню інтеріоризацію й усвідомлення.

Ключові слова: *комунікативно-когнітивна компетентність, перцепція, апперцепція, репродукція, продукція.*

Статтю присвячено розгляду актуальної проблеми формування комунікативно-когнітивної компетентності (далі ККК) студентів-філологів. **Постановка проблеми.** У науковій літературі пропонуються різні моделі оволодіння мовою. Вони традиційно розглядаються в аспекті комунікативного підходу. **Метою цієї статті** є висвітлити специфіку побудови моделі формування ККК студентів-філологів із погляду комунікативно-когнітивного підходу.

Аналіз останніх досліджень. Моделі навчання мови вивчалися такими зарубіжними й вітчизняними науковцями, як А.А. Алхазішвілі, Г.О. Китайгородська, А.І. Назаров, Ю.І. Пассов, Дж. Хепворт та ін. Зокрема, модель Дж. Хепворт розроблена для навчання природної мови носіїв мови. Модель Г.О. Китайгородської створена, передусім, для короткострокових курсів в умовах інтенсивного навчання іноземної мови. Модель, сформульована А.А. Алхазішвілі, реалізує принципи комунікативного підходу. У психологічній моделі когнітивної діяльності А.І. Назарова не специфікуються умови сприйняття інформації не конкретизуються особливості побудови ментальних репрезентацій і не описуються умови, які реалізують цю модель.

Виклад основного матеріалу. Розроблювана модель формування ККК студентів-філологів базується на принципах комунікативно-когнітивного підходу до навчання іноземної мови (О.І. Вовк); її фундаментальними основами є філософські, психологічні й педагогічні передумови; вона враховує когнітивні, комунікативні й афективні здатності суб'єктів пізнання; у ній втілені особливості когнітивної активності мозкових процесів, які позначаються на рівнях пізнання й функціях мислення; в ній відображені ті пізнавальні процеси, які мають місце між традиційними основними етапами навчання.

Пізнавальна діяльність починається з **перцепції** (сприйняття) – безпосереднього відображення об'єктивної дійсності органами чуття. Будучи необхідним етапом живого, творчого пізнання, сприйняття зв'язане з мисленням, пам'яттю й увагою. Сприйняття спрямовується мотивацією та має певне афективно-емоційне забарвлення. Результатом процесу сприйняття є перцепти [1, 323].

Сприйняття вважається діяльністю, адже існує взаємозв'язок і взаємозалежність перцепції й будь-якої діяльності, що результується відповідним сенсорно-перцептивним досвідом суб'єктів пізнання. Тому, чим різноманітнішим буде сприйняття інформації, тим багатшим буде досвід і глибшою перцепція й усвідомлення навчального матеріалу у студентів-філологів. Для реалізації цього завдання у процесі сприйняття має бути залучено декілька модальностей. **Модальність** означає належність до певної сенсорної системи, що використовується для позначення, характеристики або класифікації відчуттів, сигналів чи рецепторів. Р. Солсо називає сенсорні системи «вікнами розуму» людини [4, 98], адже саме через ці «вікна» вона сприймає навколишній світ і відображає його у свідомості. Поєднання декількох сенсорних систем забезпечить полімодальне, або комплексне сприйняття, яке інкорпорує в собі чуттєве й раціональне, образне й абстрактне.

Полімодальність сприйняття створює цілісну систему уявлень про дійсність, уможливорює комплексне навчання мови «як ментальності», а не окремого мозаїчного уявлення про неї. Сам розвиток мови значною мірою базується на сприйнятті світу, тобто мова, якою індивід описує світ, є результатом його сприйняття світу. З іншого боку, мова впливає на результат сприйняття, котре є

фундаментальним аспектом пізнання. Тому складники перцептивно-мовного процесу є взаємозалежними: один істотно впливає на інший. Під таким кутом зору мова аналогічна «вікну у світ» [4, 357]. Щоб це «вікно» було цілісним і багатомірним, варто забезпечити відповідні умови сприйняття навчальної інформації як відрізка певної комунікативно-когнітивної реальності. Тобто, якою буде презентація інформації, такими будуть, власне, процеси її перцепції та репрезентування у свідомості. Тут доречним буде згадати *принцип специфічності кодування інформації*, сформульований Е. Тульвінгом і його колегами [7, 381-391]. Відповідно до цього принципу, інформація, котра зберігається в пам'яті, завжди тісно зв'язана з ситуацією, в якій вона запам'ятовувалася. Тому, чим цікавішою буде презентація інформації, тим ціліснішим буде її образ і тим легше буде викликати її з пам'яті. Відтак, задіюючи декілька сенсорних каналів студентів і забезпечуючи полімодальність перцепції, можна досягти цілісності ментального образу сприйнятого.

Комплексне сприйняття впливає на процеси розуміння, репрезентування та зберігання інформації. Під час ознайомлення з образною інформацією людина прагне перевести її у словесне поле, а почуте – представити в образах. Таке переведення інформації з одного поля в інше є енергетично затратним, тому у процесі навчання мови доцільно зважати на єдність двох сигнальних систем індивіда. Умовно зв'язок двох сигнальних систем можна виразити кількісним співвідношенням ЮНЕСКО: $15\% + 25\% = 65\%$. Це означає, що при слуховому сприйнятті засвоюється 15% інформації, при зоровому – 25%, а при комплексному – близько 65% [3, 46]. Водночас, переваги поєднання сенсорних модальностей у навчальному процесі лише тоді будуть ефективними, коли сприйняття спричинить мовленнєво-розумову активність студентів, яка буде поєднуватись з різними видами пізнавальної діяльності, реалізуючи різні *функції мислення*: від індуктивної (розширення знання в умовах когнітивної невизначеності) до логічної (використання логічних конструкцій і готових понять) і творчої (створення суб'єктивно нового розумового продукту в ході пізнання) [6, 198].

Отже, чим ціліснішим буде образ інформації, отриманий у процесі сприйняття, тим активнішими будуть процеси мозку – перцептивний (зв'язаний зі сприйняттям), сенсорний (належить до відчуттів) і когнітивний (зв'язаний з пізнанням), а відтак, і активнішим буде саме мислення, яке й передбачає перетворення сприйнятої інформації [4, 460]. Тому поєднання сенсорних модальностей у процесі формування ККК студентів-філологів сприятиме «багатомірному» представленню інформації, що забезпечить якісно нове її сприйняття й опрацювання, тобто перетворення.

Зважаючи на філософські, психологічні й педагогічні особливості формування ККК студентів-філологів, ми припускаємо, що сприймана інформація проходить такі основні рівні: 1) перцептивний (чуттєве сприйняття); 2) символний (образне згортання інформації); 3) когнітивний (дискурсивно-логічне опрацювання інформації); 4) вербальний (мовленнєве оперування інформацією). У моделі розвитку ККК урахування згаданих рівнів відбувається через: а) поєднання сенсорних модальностей під час презентації інформації, що позитивно позначиться на ментальному репрезентуванні її перцептивного образу; б) рефлексію й концептуальне моделювання сприйнятої інформації для її кращого усвідомлення та структурування, що забезпечить, окрім усього іншого, її мимовільне запам'ятовування; в) урізноманітнення способів опрацювання сприйнятої інформації в когнітивно-комунікативній діяльності, що результується високим рівнем сформованості ККК. У такому разі розроблювана модель охоплює афективний, когнітивний і комунікативний аспекти навчання. Водночас, постає питання щодо їхньої пріоритетності, а, відповідно, й послідовності етапів у моделі, які реалізують згадані аспекти. Відповідь знаходимо у класичній філософії.

Більшість філософів (наприклад, М. Кузанський, Б. Спіноза, І. Кант, О. Конт) доходять висновку, що пізнання починається з чуттєвого сприйняття, триває через досвід, осмислюється через розумове осягнення суті явищ і речей і врешті приводить до інтелектуальної інтуїції. Це означає, що модель формування ККК має відображати таку послідовність рівнів пізнання. Тому першим етапом в моделі формування ККК має бути *перцепція*. Її *метою* є забезпечення комплексного сприйняття інформації та створення цілісного образу сприйнятого.

Ураховуючи той факт, що «практично-діяльнісне пізнання завжди передує теоретично-споглядальному», «раціональне пізнання формується під впливом практичної діяльності, тобто у процесі набуття досвіду», а «емпіричне пізнання є вихідним моментом пізнавального процесу» [5, 78-79], після сприйняття навчального матеріалу має слідувати його *відтворення*, яке дозволить студентам-філологам виконати первинні репродуктивні дії з цим матеріалом, що сприяє осягненню суті виучуваного. Її *метою* є забезпечення початку формування мовленнєвих навичок та поверхнєве усвідомлення навчального матеріалу. Репродукція створює підґрунтя для переходу експліцитного/центрального знання в імпліцитне/периферичне, втілене в навичках і вміннях.

Периферичне знання виступає «емпіричним базисом», «підставою для логічних форм знання» [2, 312-326]. Фактично, це означає, що раціональне пізнання базується на імпліцитних знаннях, а якщо такі знання отримуються не лише теоретичним, а й емпіричним шляхом, то репродукція має передувати раціональному етапу.

На етапі раціонального пізнання відбувається розумове осягнення інформації, що сприяє індивідуальному глибокому осмисленню знання, робить його особистісним, тобто виражається в індивідуальних ментальних репрезентаціях сприйнятого. *Метою* цього етапу є формування когнітивних навичок аналізу виучуваного матеріалу, що має завершитись відповідними концептуальними моделями (схемами, фреймами, когнітивними мапами, моделями мереж тощо), і мовленнєвих навичок використання їх у мовленні.

За раціональним етапом має слідувати репродуктивний етап вищого рівня, на якому студенти використовують засвоєний навчальний матеріал у різноманітних інваріантних проблемних навчально-комунікативних ситуаціях. *Метою* цього етапу є вдосконалення мовленнєвих і когнітивних навичок.

Формування ККК завершується продуктивним етапом, який передбачає побудову власних мовленнєвих висловлювань студентів у варіативних ситуативних умовах. *Метою* цього етапу є вдосконалення мовленнєвих і когнітивних навичок і формування мовленнєвих умінь.

З огляду на сказане вище, *модель формування ККК* становлять такі *етапи*: Перцепція – Репродукція – Апперцепція – Творча репродукція – Продукція. Кожен етап має свої специфічні особливості.

Перцепція передбачає комплексне сприйняття навчального матеріалу через різні репрезентаційні канали, або сенсорні системи, що результується створенням цілісного образу сприйнятого для кращого оперування цим образом у подальшій пізнавальній діяльності. Таке сприйняття передбачає симультанне оброблення мовленнєвого сигналу, що включає паралельний слуховий, зоровий і моторний аналіз, виокремлення певних смислових і структурних ознак, фонетичну інтерпретацію матеріалу тощо. Здійснення цих операцій забезпечується функціонуванням певних процесів мозку [4, 76]: сенсорного (візуально-акустичний аналіз сприйнятого), перцептивного (чуттєве представлення цілісного образу) і когнітивного (включає акти розуміння й осмислення). Чим кращою буде перцепція нового навчального матеріалу, тим ефективнішою буде його подальше репродукування.

Репродукція передбачає відтворення сприйнятого. Тут триває формування мовленнєвих навичок на основі мовленнєвих зразків у рецептивно-репродуктивних умовно-комунікативних вправах. Завданням цього етапу є цілеспрямоване тренування студентів у репродуванні мовленнєвих зразків зі сприйнятого матеріалу в чотирьох видах мовленнєвої діяльності на рівні фрази й речення в однотипних навчально-комунікативних ситуаціях з метою формування мовленнєвих стереотипів. Репродуктивний етап створює мовленнєве й когнітивне підґрунтя для наступного етапу, адже він допомагає розвинути імпліцитному знанню, яке має, передусім, емпіричний характер, і на ґрунті якого здійснюється апперцепція, або раціональне пізнання.

Апперцепція як свідоме сприйняття вже відомого чуттєвого відчуття є переходом від враження до пізнання. Цей етап передбачає *рефлексію* – осмислення навчального матеріалу (як мовного, так і мовленнєвого й соціокультурного) за допомогою таких когнітивних операцій, як синтез, аналіз, порівняння, визначення, умовивід, інференція тощо. Тут ідеться, передусім, про *активну апперцепцію*, коли нове знання отримується завдяки усвідомленому й цілеспрямованому направленню своєї волі на об'єкт пізнання, а не про пасивну апперцепцію, коли знання сприймається без будь-яких вольових зусиль. Тому особлива роль у формуванні ККК відводиться *інференції* – процесу отримання вивідних знань. Інференція відбувається за допомогою трьох основних наукових методів пізнання: дедуктивного, індуктивного й абдуктивного. Співвідношення дедукції, індукції й абдукції передбачає демонстрацію знання, розширення меж отриманого знання й відкриття нового знання.

Таким чином, на етапі апперцепції має місце «інтелектуальне конструювання» знань (у термінах І. Канта й Ф. Шелінга). З погляду когнітивного підходу (за Е. Толменом), тут суб'єкти пізнання оволодівають *знаком-гештальтом*, тобто когнітивними процесами, які займають проміжне положення між *стимулом* (сприйманим навчальним матеріалом) і *реакцією* (репродуктивним відтворенням матеріалу чи продукцією мовлення). Результатом оволодіння знаком-гештальтом є *алгоритм*: стимул – пізнавальна діяльність (знак-гештальт) – реакція. Знаки-гештальти можуть складатися з ментальних конструктів (наприклад, когнітивних мап), які утворюються у процесі когніції та допомагають суб'єктам пізнання розв'язувати інтелектуальні й мовленнєві проблемні

завдання.

Етап апперцепції створює сприятливі умови для *інкубації знань*, коли експліцитне знання перетворюється на імпліцитне, тобто «згортається», «інтеріоризується» й переходить на рівень підсвідомості. Це період часу, коли індивід активно не працює, а знання ніби «дозрівають» і «осідають» у його свідомості, має місце автоматична підсвідома рекомбінація ідей і думок, проте, після цього приходить усвідомлення нового навчального матеріалу. Інкубація знань є важливим процесом, який створює студентам основу для подальшого використання усвідомленого матеріалу на етапі творчої репродукції.

Творча репродукція зв'язана з розширенням, звуженням, перетворенням, узагальненням нового навчального матеріалу, що зв'язано з низкою когнітивних операцій – специфікацією, фокусуванням, рематизацією, висвічуванням, перспективізацією тощо. На цьому етапі має місце багаторазове використання виучуваного матеріалу в інваріантних проблемних ситуаціях на рівні мікротексту; мовленнєві й когнітивні навички автоматизовані й удосконалюються. Навчальні умови є сприятливими для одночасного функціонування обох півкуль головного мозку, тобто коли логічне мислення поєднується з інтуїцією, утворюються нові темпоральні зв'язки й асоціації та відбувається *інсайт*, або евристичне пізнання як вищий рівень когніції. При інсайті певна інформація, розкидана в пам'яті, ніби об'єднується й використовується в новій ситуації.

Саме на етапі творчої репродукції відбувається «чуттєва реорганізація», або «перетворення поведінкового поля» суб'єктів пізнання (в термінах гештальтпсихологів): це означає, що після того, як вправління відбулося, студенти сприймають ситуацію в новому світлі. Коли вони стикаються з проблемою, їх організм обмірковує і зважає декілька можливих розв'язків, тобто висуває декілька гіпотез. Як тільки розв'язок проблеми знайдений, має місце осяяння й навчання радше є евристичним, ніж покроковим, що позитивно позначається на подальшому етапі – продуктивному мовленні.

Продукція передбачає побудову студентами власних висловлювань текстового рівня. Сформовані навички функціонують, а формуються відповідні вміння, які й передбачають творчу діяльність суб'єктів пізнання. З філософського погляду на цьому етапі має місце вільна *«реконструкція» смислів* засвоєного матеріалу шляхом їхньої аплікації чи екстраполяції на ту чи ту предметну царину. При цьому має місце варіативність, «множинність» інтерпретацій (або «конфлікт інтерпретацій», за П. Рікером), тобто тлумачень, роз'яснень, трактувань і позицій суб'єктів пізнання на основі їх власного інтелектуального й мовленнєвого досвіду, герменевтичної, когнітивної й мовленнєвої компетентностей, картини світу тощо. Цей етап вирізняється різноваріантністю ситуативних умов, коли новий навчальний матеріал з'єднується з попередньо засвоєним. Чим різноманітнішим буде коло ситуацій, тим кращою буде мовленнєво-когнітивна *«реконструкція»* засвоєного.

Отже, запропонована модель формування ККК студентів-філологів реалізує спіральний шлях пізнання і передбачає п'ять етапів: перцепцію, первинну репродукцію, апперцепцію, творчу репродукцію та продукцію. Останній етап створює когнітивну й мовленнєву готовність студентів для наступного витку спіралі у процесі нового циклу пізнавального процесу. Зобразимо описану модель схематично (див. рис. 1).

Висновки. Розроблена модель не лише сприятиме формуванню високого рівня ККК студентів-філологів, а й спрямує їх на самоактуалізацію як кінцевого результату прагнень людини й реалізацію її внутрішнього потенціалу (за А. Маслоу), адже самоактуалізація є динамічною рушійною силою в житті особистості (за К. Роджерсом), ознакою її автентичного існування (за М. Хайдеггером) і плюрального способу буття в інтерактивному світі, що передбачає постійний динамічний рух і становлення (за Л. Бінсвангером). Високий рівень сформованості ККК допоможе студентам – майбутнім філологам – ефективно існувати в сучасному світі.

Перспективу подальшого дослідження заявленої теми ми вбачаємо в розробленні системи вправ, яка відповідає запропонованій моделі.

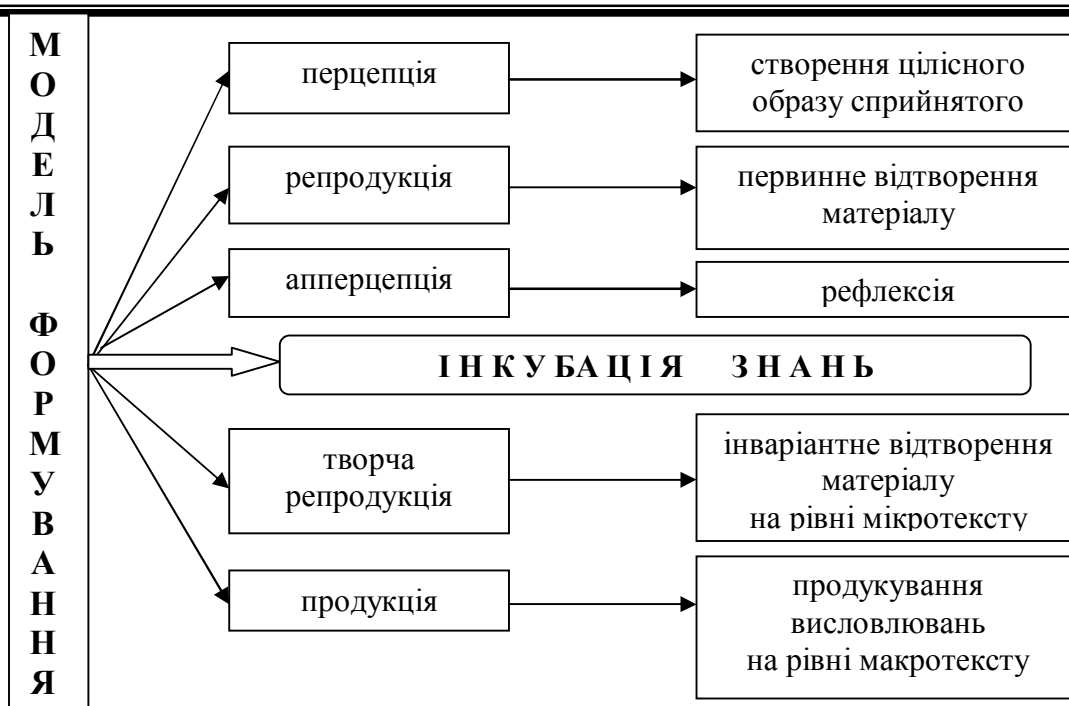

Рис. 1. Модель формування комунікативно-когнітивної компетентності студентів-філологів.

Список використаної літератури

1. Годфруа Ж. Что такое психология: в 2-х т. / Ж. Годфруа; под ред. Г.Г. Аракелова. – М.: Мир, 1992. - Т. 2. - 1992. – 376 с.
2. Полани М. Личностное знание: На пути к посткритической философии / М. Полани. – М.: Наука, 1986. – 414 с.
3. Русакова Е.В. Видеотехника как фактор формирования лингвосообразовательных умений будущего учителя: Дис. ... канд.пед.наук / Е.В. Русакова. – Челябинск, 2001. – 197 с.
4. Солсо Р.Л. Когнитивная психология / Р.Л. Солсо. – М.: Тривола, 1996. – 598 с.
5. Теория познания / Под ред. В.А. Лекторского, Т.И. Ойзермана. – М.: Научная книга, 1991. - Т. 2. - 1991. – 298 с.
6. Титова С.В. Роль визуализации учебной информации в процессе обучения иностранному языку / С.В. Титова // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. – Вип. 63. – 2009. – С. 196-201.
7. Tulving, E., Pearlstone, Z. Availability Versus Accessibility of Information in Memory for Words // Journal of Verbal Learning and Verbal Behaviour. – 1990. – No. 5. – P. 381-391.

Стаття надійшла до редакції 31.03.2013

Е. И. Вовк. Особенности построения модели формирования коммуникативно-когнитивной компетентности студентов-филологов

В статье описывается модель формирования коммуникативно-когнитивной компетентности студентов – будущих филологов – в рамках коммуникативно-когнитивного подхода к обучению иностранным языкам. Модель реализует спиральный путь познания, что предполагает ознакомление с новым материалом, его первичное воссоздание, активизацию знаниевых схем и выведение нового знания, углубленную обработку информации и ее использование в продуктивной речи. Модель учитывает также такой промежуточный этап, как инкубация знаний, которая обеспечивает их интериоризацию и осознание.

Ключевые слова: коммуникативно-когнитивная компетентность, перцепция, апперцепция, репродукция, продукция.

O. Vovk. Specific Features of Making the Model of Developing Communicative and Cognitive Competence of Students-Philologists

The article focuses on the model of developing communicative and cognitive competence of students-philologists within the communicative and cognitive approach to teaching foreign languages. The proposed model presupposes the spiral way of cognition, which means that in the process of foreign language acquisition students move from perception to speech production through such stages as reproduction, knowledge inference and creative reproduction. Specifically, at stage one (perception) students are introduced into the global context of communication, reflected in the basic text, which they perceive through visual and auditory channels; at stage two (reproduction) students reproduce the speech patterns of the new material on the superficial level in single-type invariant situations; at stage three (apperception) students conduct deep analysis of the new material, make conceptual models (frames, cognitive maps, semantic nets, scripts, etc.) on its basis, thus actualizing the schemata of their mental spaces and inferring new knowledge; at stage four (creative reproduction) students reproduce the new material on the creative level in various situational sets; at stage five (production) students use the learned material in productive speech.

The model of developing communicative and cognitive competence also takes into consideration such an intermediate or transitional stage as knowledge incubation, which provides converting the acquired knowledge from external into internal forms.

Key words: *communicative and cognitive competence, perception, apperception, reproduction, production.*